

ACC. N:R M. 16966:/.
LUF -105

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Upplysningar om omskrivna förhållanden, mellan Husbondefolk och tjänste-
folk i dag och för 70 år sedan, är ju vad angår sederna så stor, att nå-
gon generation av i dag knappast tror på det.

Då jag var tio år tjänade jag själv på ett s.k. 50 tunnlands ställe.

Djurantal cirka 14 styck fäkreatur i stort som smått, fyra arbetshästar
därav ett fölsto, varifrån en ny avkomma syntes varje år, vilka på den
tiden uppföddes till remonter, vilken sort förekom mycket på den tiden
tillika med vagnhästuppfödning.

På detta stället fanns då utom Husbondefolket - En dräng ogift cirka 30
år, En halkarl (kallad) cirka 20 år - en vutepog 10 år (i detta fallet jag
själv) En störsttös cirka 25 år - En mellan tös mellan 18-20 år, samt en
tjänstegräbba 12-15 år. Störsttösen skulle ju kunna såväl efter husmoderns
ledning, som och på egen hand kunna ordna bak, bryggning, stortvätt, kunna
karda spinna och väva, såvitt hon gjorde sin rang stridig. Härvid fick
ju mellantösen hjälpa till och s.k. lära, så hon med tiden kunde hoppa in
och sköta platsen, här eller på annat ställe. Gräbban fick ju uträtta en
del budärenden och dylikt. Maten intogs gemensamt, sittande kring ett myc-
ket stort bord, där bordskivan var av sten. Husbonden satt för bordändan
med husmodern vid sin högra sida och Störstdrängen vid den vänstra sidan.
Innan måltiden började, skulle drängen skära upp brödkivor till alla
samman, gick där mer bröd åt än vad han beräknat, fick han under måltidens
gång resa sig och skära upp mera. Det bröd som vid dylika tillfällen blev
över, skulle bandhunden ha - tillika med lite mjölk. En riktig dräng skulle
ju kunna sköta vad som förkom vid dylikt lantbruk. Säden kastades ut med

105
m. m.

4/12-63

med hand, då den var mogen höggs den med lie, rågen tröskades med en slaa, halmen skulle buntas upp i fina kärvor, vilka skulle begagnas till tak och husen. Halkaren fick ju följa med i dessa arbeten och lära sig till, dessa såväl kvinnliga som manlige voro ju årsstadda vilka varade mellan november ena året till och med 24 oktober andra året. Denna överenskommelse bröts ju ibland då inget gott samarbete fanns. Vautepögen och gräbman började sina tjänster den förste april och slutade den siste oktober för att gå i skolan om vintern. Pogens första arbete blev att vauta får och svin, sedan våren var tillagd törades fåren och ~~svin~~ svinen fick an fortsätta med-tillika med något över 50 talet gäss vilka fick föda sig på trädan.

Att det kunde finnas sådana personer på den tiden lika bra som i dag vilka ansåg det under sin värdighet, att deltaga i sitt eget arbete fanns nog, men i omtalade förhållandet var det inte så. Detta husbondefolk skötte huvudsakligen ledningen och deltog då så behövdes. Fanns där någon som körde med oxar, föreföll de lika naturligt som dom som körde med hästar. På s.k. egnahemsställe förekom det även att de körde med mjölkkor. För att ^(P) ut full nytta av dem. Husmän och deras kvinnor anlätades vid höst och rotfruktsupptagning o.s.v.

Mjölkningsen ansågs då vara kvinnornas arbete, handmjölkning, tillika med vad som ingick i slakten sedan grisen avlivats, skålad och upphängd på en stege. Allt vad kom hörde till renhållning såväl i stallarna som även omtalade avträdeshus tillhörde drängarna. Då större kreatur slaktades på gården anlätades väl i regel en självlärd slaktare, som ofta hade ett litet småbruk och dylika utflykter begagnades som binäring.

ACC. N:R M. 16966:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Arbetstiden började klockan 1/2-5 på morgonen, i många fall klockan fyra och om sommaren slutade halv åtta på kvällen. Frukost klockan 6-Lillemiddag kl. 9-middag kl. 12. Meaftan kl. halv fem. Kvällsmat vid 8tiden på kvällen vilken bestod om sommaren av bärbröd och mjölk. En tjänare som var naturligt stadd fick ej gå utom gårdens gränser, utan att först fråga sin husbonde, detta ifall sjukdom skulle inträffa på djur eller folk. Sista gången såg du ju under fritiden. I Alstad fanns en husbonde som mycket strängt höll på denna regel, förbjöd ^{tjänaren} honom att inte avlägsna sig från ägorna. Drängungen som var en stor spjuver och ville gärna kiva med husbonden, gick vid de tillfällena han visste bonden ville ha hans hjälp under hans fritid längst ut i yttersta hörnen, så om han ville ha honom till hjälp fick han söka honom där.

För tösernas fritidsrum fanns ju ett dylikt i nära anslutning till köket och var oeldat, strax intill här ver burar där gässen väpte äggen och ruvade fram sina ungar, så särskilt tyst blev där inte, dessa djur var säkra att tala om för husbondefolket då töserna fick främmande besök. Drängkamrarna var i många fall i närheten av stallarna, någon uppvärmning av dessa var det ju aldrig tal om förrän hälsovårdsmyndigheterna genom åtryckning börja vakna till och så sent som början av tjugotalet fanns många oeldade drängkamrar. Drängarna hade så kallade dränggaskar som de hade sina tillhörigheter i ibland en kogfert, var det ett riktigt fint dränggask, fanns där två dörrar, i ena sidan inhängdes kläderna, andra sidan till skjortor strumpor och eventuellt förhäng nere, uppe fanns inredning till lite flaskor och glas vilket begagnades vid något festligt tillfälle. Folkstugan var ju den dagligen begagnade vid mat och kaffedrick-

ACC. N:R M. 16966:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ning, var nog en av dem rum där tjänare och Husbondefolk var tillhopa. Det skulle vara särskilt fina bondefolk, som lagade två olika sorters mat till middag t.ex. men att husbondefolk och tjänste dito åt var för sig i lika många fall som de ställe där de var tillhopa.

Om något större festligheter förekom på dylika lantbruk som jag här presenterat fick säkert tjänstefolket vara med, om de var av den sorten som ville uppföra sig något så när ordentligt. Angående Kyrkobasök har jag inget vidare att omtala, Men det var väl så för i tiden att lantbrukare husfolk och tjänare var väl nästan de enda på landsbygden, så någon särskild rangskilnad fann jag för min del inte där. Lantbr. hade ju sina stolar enligt mantal och där kröp väl dom in som inte hade någon särskild plats utpekad.

Rangskilnaden fanns på den tiden, men framträdde mest mellan storböndernas ungdom och de fattiga husmännens ungdomar, synnerligen dom var så fattiga, att de skickades ut med en korg för att tigga, då inte en brödbit fanns i huset. I en och annan by anordnades dans i någon mindre gård i Fru Alstad fanns en dylik, vid en sådan bal kostade inträdet 75 öre för rängen och 25 öre för tösen, så dansades där hela natten, kaffe serverades med åtföljande bollar, töserna skulle ju av artighet dricka först och sedan blev det drängarnas tur, och då förkom där även ~~få~~ fyllda brännvinslaskor och väl fyllda brännvinsgökar dracks, sedan var det inte alls omöjligt att ett och annat slagsmål förekom som ibland blev rätt så blodiga, det skulle vara en rätt enkel bondtös eller bondson som besökte dylika tillställningar. Inom lantbruket förekom ju många festligheter vid den tiden, de lade som det hette lav och halp varandra.

De hjälptes åt att köra gödsel, därefter blev de möjagille, då de höstat blev det höstgille, så hade gemensamt fäladsgille, Mårtensgille med mera och vid dylika tillfällen framträdde ingen rangskilnad, utan eventuellt den rangskilnad som tillkom genom förtroendeuppdraget. Logdanserna förekom rätt mycket.

Frågan var tjänstefolket kom från, kan väl endast besvaras så att de kom från de fattigaste hemmen. Om en och annan bondson eller bonddotter gav sig ut och tjäna annan bonde, var det nog trångt i hemmet på ett eller annat sätt. Från den tid på slutet av 1800 talet reste många över till Amerika, hur det gick för dem där borta, är för mig obekant.

Det kunde väl hända ibland att en duktig dräng kunde bli svärson på gården han tjänade, att detta blev utsatt för kritik och ansågs nersättande för henne och i det fallat är det nog ingen skillnad på förtrötenheten och sensationslystnad då och nu. Människan är samma rovdjur om den på något sätt kan komma att skada sin nästa.

Angående Husbondevälde begagnades alltid från husbonden ordet du. Tjänarna husbondens namn, eller far och mor, allt efter överenskommelse. Angående arbetsanvisningarna, var de nog i regel väl övertänkta innan ordern gavs, jag tror ej tjänaren hade mycket att komma med som var bättre. Bestraffningar med handkraft förekom väl ytterst sällan på de äldre, men fall fanns där bonden var glad i sprit, och därigenom delade litrarna med ^{drängen} denne, att de sedan åkte i hop och slogs så bonmoran måste ut och skilja dem åt. En riktig sträng bondmora var ej förskräckt att ge töserna en örling om hon ansågs det behövdes, de yngre tjänarna var mycket utsatta för handgriplig bestraffning, det har jag själv fått ofta.

ACC. N:R M. 16966:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Finns exempel på att tjänstefolkets utnyttjades utöver vad som ansågs sedvanligt och tillbörligt. Ack ja i mycket stor utsträckning.

I detta fallet pekar jag på hur dåligt statarna hade det.

Vad sägs om fall, där statarens kvinga-som på den tiden handmjölka 15-20 kor tre gånger om dagen, första gången kl. 4 på morgonen, andra gången om middagen, tredje gången kl 5 på kvällen, dessutom hålla mjölkkärlen rena, så hade hon i regel en stor familj att ordna mat till, jag har till med sett ett fall, då hon 5 dagar efter barnets nedkomst åter satt på sin mjölkpall och skötte sina sysslor. Många andra saker i den vägen skulle kunna andragas, men som sagt ingen i dag skulle sätta tro till det. Att någon av tjänstefolket svältföddes på den tiden, skulle väl vara under särskilda b fattiga förhållanden, eller ~~av~~ någon särskild girrig person. Men en dylik situation förekom verkligen i en grannby här 1917. På stället ifråga tjäna en 16 års pojke, något tillbakadragen, En släkting i huset var kommen dit för att som murare laga husen, när de åt hade frun som var mycket snål och gärrig, gav muraren en större portion uppskuret bröd, vilket reda sig till honom, men till pojken hade bara ^(ca) fått en liten bit, frun kom att avlägsna sig från bordet något ögonblick, varvid muraren hugg fast i brödkakan och hyvlade av ett par stycke till pojken, när frun kom in och fick se att pojken fått mer bröd, framställde hon frågan--Vem har gett pogen mer bröd? Det har jag sa muraren han skall väl ha så mycket bart bröd han kan äta. Nej det skall han visst inte ha--För de e bara add han sidder på avträdet för jämnt.

För dem som sina tjänare enligt lagligt kontrakt eller överenskommelse i förening därmed, kunde hända, om en dräng slutade, eller rymde fick han

ACC. N:R M. 16966:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

förtjänad avlöning, det fanns sådana husbönder som hade många ombyte då dessa genom en och annan anledning, blev missbelåtna och gav sig i väg utan att få sin avlöning, denna bonde förstod sig på att få billig arbetskraft. Länsmannen anlätades i många fall på den tiden och i de flesta fallen var nog husbonden den mest överlägsne. Vid tiden 1916- till 1920 fanns i min närhet så kallad Patron som arrendera en gård på cirka 400 tunnland, han gick merän en gång tillväga så här om han blev ovän med sina statare och dessa ville resa, svaret blev jaha gör då de eller de, kom sedan in på kontoret så gör vi upp. Stataren kom, ett papper låg på bordet, denna som ej kunde tro husbonden om dylikt, skrev utan att läsa igenom vad i han skrev under på fick av Patronen veta att nu är vi kvitt. Några pengar blev det inte men då han framhöll vad han hade till godo fick han finna sig i att bli utkastad. Så kunde det gå till, inga bevis fanns för den fattige stataren att bevisa på vad sätt den husbonden gjorde upp med folket! Jag har tagit antecknade fall som bevis för vad jag vet är sanning, många dylika skulle kunna antecknas, men dessa får räcka för denna gång. Något som skulle varit antecknad i gemenskap på annan lapp var Husbonden eller drängen skulle alltid elda i bakugnen, då storbak skulle förekomma. Vid gässlakt och ankslakt i större samman hang, skulle alltid en av dem sköta avlivningen. Likaså till bryggningen ställde ju karlar om med malten, resten skötte kvinnorna. Dessa två saker, skulle var minst i två månader till hushållet. Maten var ju i regel enkel i vardagslag, Sill och potatis varja morgon, med bart bröd, flott förekom endast söndagsmorgnar, då fåren mjölkades, serverades om söndagarna syltemjolk-

ACC. N:R M. 16966:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Denna bestod av sur fåramjölkk och kunsumerades på så vis, att man skar brödbitar, fyrkantiga cirka 30 m.m. kvadratstora, dessa sattes på knivspitsen och så doppa var ch en sin bit i karet, varefter den stoppades i munnen. Detta var mycket gott? Lillemiddan var alltså av helsiktad fint bröd, en stor landgång, bredd med flott eller smör och pålägg av saltat och rökad gås eller anka, ost begagnades mycket som pålägg. Om vintern var det alltid lagad mad till middag, skiftande, ärter o fläsk plätta förekom aldrig vid dylika tillfällen, Bruna bömer fläsk, olika sorter vegetariska rätter med fläsk o.s.v. Om vintern förekom också för det mesta varm mat även till meaftan, i form av stekta potatis, potatis i olika andra former, med kapprockasill, m, fl. sorter. På sommaren fick tjänstegräbba gå ut på olika håll där arbetet försiggick med lillemidda och meaftan, vilka bestod av de omtalade landgångarna, samt en kage dricka. Om kvällarna efter arbetets slut, var missionsmöte anordnade, här skulle ~~tjänstegräbba~~ vautepeg och tjänstegräbba alltid följa med, även dom andra om det gick att locka dem med. Under julen var det nästan gille varje dag då blev pog och gräbba bjudna dit och var som gäster där hela julen. Juldagsmorgon skulle alla som kunde gå i kyrkan vid mässan som började kl. på morgonen. En som jag var med på bör nämnas, två kyrkor syntes tända, lika långt var där till dem båda, husbonden valde Bösarps kyrka. Färden företogs till fots bland snödrivorna rakt mot kyrkan. Komna halvvägs kom vi ut på en väg som ledde längs en pilevall, här låg en person och sov i den kalla morgonen. Han hade varit speleman på något julagille och antagligen ej tåld det fludium han blivit bjuden på, dragspelet

ACC. N:R M. 16966:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ett rätt så fint dylikt hade han lagt till huvudgård och knäckt bälgen och för övrigt hade hans uppkastningar förstörd en rätt fin kostym, i den saken spelade det kanske inte så stor roll, ty han var själv en fin skräddare annars. Han togs upp och bars av drängarna med på färden till närmaste boagår, där han blev inlämnad i kostallen, och vi fortsatte till kyrkan. På hemvägen därifrån, besöktes skräddaren igen i kostallet, och den vackra Juldagspredikan vår husbunde höll för skräddaren kan jag aldrig glömma, den var bättre än prästens i kyrkan.

Slut

ACC. N:R M. 16966:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Jag har härmed försökt besvara edra förfrågningar, på för mig bekvä-
maste sättet. Detta är tagit av minnet å de 70 åren jag själv var med
och tjäna ifrån mitt åttonde år tills jag fyllde femton. I mellanskola
och folkskola fick man endast gå från förste november till den 1 april
hela sommaren fick man tjäna, och iakttog därvid mycket som har prä-
tat sig fast i minnet. Men även under min lärotid som smed var man ju
mycket närstående vid sidan av tjänstefolket, så nog har man fått vara
med i rangskilnad men även enkla men goda kamratskapssällskap.

Med hopp om det kan finnas några upplysningar i som är något värda

Har jag äran teckna Högaktningsfullt

Stefred Karlsson